

Іван Дичко

ЩО НА РОДУ НАПИСАНО (Роздуми над книгами Миколи Костенка)

У видавництві “Полтавський літератор” вийшли друком дві об’ємні збірки (близько 500 і 600 стор.) літературознавчих і публіцистичних творів відомого українського письменника і критика М. В. Костенка “Над темним хлібом душі” і “Що на роду написано”. Книги, головна думка яких, так і хочеться сказати, ніби пронизана полум’яними словами Миколи Лисенка, які цитує автор: *“Боже! Боже! Яка надзвичайна необхідність для музиканта і народного заступника побродити серед селянського люду, пізнати його світогляд, записати його перекази, легенди, приказки, пісні й мелодії до них. Уся ця сфера, як повітря, людині необхідна; без неї гріх починати свою працю й музиканту, і філологу”* (цит. за [1, с. 441]). І лише з цим багатим досвідом сповнена духом народної творчості література здатна відобразити особливості свого часу, стати пам’ятником відповідної епохи для свого народу. Саме в цьому М. В. Костенко, залюблений у рідну землю, бачить, *“<...> спільні ланки духовного ланцюга, що поєднує всіх нас, дітей цього Божественного краю. Нам тут далі жити, нам спільно й радіти пісенно-музичній наповненості кожного вирощеного полтавцями колоска. У дзвоні чистих хлібів – вимір нашої долі”* [1, с. 443].

Книги, без сумніву, цікаві, корисні та потрібні в наш час невизначеності й загрози для самого існування не лише нашої держави, але й мови чи й народу взагалі. Книги потрібні особливо для молоді, якщо ми хочемо вберегти від забуття наші мистецькі національні надбання, нашу культуру для прийдешніх поколінь. Адже сплановане й цілеспрямоване відлучення молоді від історії та героїчного минулого народу – така сьогоднішня жахлива реальність, що потребує адекватної реакції всіх тих, кому не байдужа доля і проблема існування української нації. У зв’язку з цим виховне завдання літератури полягає в тому, щоб молодь сприймала оточуючу дійсність *“не газетними чи телевізійними кліше, а пропускаючи через власне серце, вчитуючись у мотивацію їх (героїв літератури – І. Д.) думок і вчинків, долаючи екрани осатанілих глобалізаторів”* [1, с. 320].

Енциклопедична освіченість автора, на-

читаність у найрізноманітніших сферах людських знань дивують. Коли можна було все те перечитати, засвоїти настільки, щоб воно стало активним багажем і тим надбанням, яке називають культурою особистості? Це підносить його до рівня визнаного лідера Полтавської літературної общини, учителя і наставника молодих талантів, дбайливого і кваліфікованого порадника всім тим, хто стає на нелегкий шлях праці на літературній ниві. Його передмови до поетичних збірок (а він благословив у творчу дорогу мало не кожного полтавського поета) – то не лише вдумливий аналіз написаного, а й слушні поради, компетентне обговорення успіхів і промахів того чи того автора. Завдяки енергії, ініціативності, неспокійному характеру, незважаючи на поважний вік, завдяки тому, що М. В. Костенко постійно в праці і пошуках, Полтавська літературна община живе повнокровним життям: не дивлячись на складнощі, видаються альманахи, журнали, збірки літературних творів, проходять зібрання літераторів, обговорюються актуальні питання життя спілки...

Його кредо, сповідуване в роботі, чітко окреслене в анотації до розділу про творчість письменниці Любові Пономаренко: *“Дійти до суті творчих замислів авторки, окреслити неповторність стильового і мовного колориту та ліплення характерів у жанрах новели й короткої повісті – таке непросте завдання автора цієї літературної розвідки”* [2, с. 429]. Саме з такою мірою вимогливості й відповідальності, з таким знанням справи і переконливістю написані всі його статті й передмови. Він не приховує від читача тих труднощів, які повинен пройти у своїй роботі серйозний критик: *“Творчість письменника така ж плинна і випадкова, як і відрухи епох, як будь-який психологічний феномен, пов’язаний з незбагненою природою людини загалом. Ми можемо знати і вивчати лише уламки, мозаїку чужого мислення, частковості, найбільш явні моменти творчості... Література – алхімія добування небачених якостей матеріального світу. Тут більше помилок, ніж у будь-якому іншому виробництві. Більше стежок, ніж доріг. Більше бур’яну, ніж злаків. І більше ненависті, ніж любові”* [1, с. 6, 7].

Першу з названих вище книг сам автор оцінює як спробу відійти від літературних канонів критики – це “*принагідні роздуми, котрі певною мірою відбивають літературний процес минулих років на Полтавщині і поза нею в координатах прозріння над темним хлібом письменницької душі*”; тобто автор прагне нетрадиційними методами, своїм власним баченням і відчуттям оглянути процес літературної творчості нашого краю, повертаючи йому мистецьку славу минулого, “*де далеко не одні шароварщина, галушки і сало, де вкрай потрібно було – кожному посилено – високо нести справу Котляревського, Панаса Мирного і Короленка, до якої сьогодні немає діла цинічним київським маторкальщикам*” [1, с. 6].

Після детального аналізу й роздумів, будучи безпосереднім учасником літературного процесу на Полтавщині в другій половині ХХ століття, автор обґрунтовано засвідчує: “*Можна твердити, що в історії української літератури є такий значний розділ – Полтавський, і колись-таки “електорат”, зачумлений деструктивними “реформами”, схаменеться і жакнеться своєму невігласству у тій гуманітарній галузі, яка є очима і вухами цивілізації і якою пишались б інші народи, що не дозволяють манкуртам нищити справу вихователів суспільства. “Державною літературою” нових орденоносців народ виховати неможливо*” [2, с. 248]. Скільки болю, скільки сили у цих словах, сказаних за всіх нас, хто, ясно розуміючи ситуацію, вимушений жити заручниками одуреного й одурманеного засобами нинішніх наших ЗМІ “електорату”, який покійно йде і голосує за владу, котру йому підсовують ті ж самі владці, що були вибрані ним раніше. Тому цілком зрозумілий розпач письменника, коли, звертаючись до М. В. Гоголя, єдиним подихом він стверджує: “*Усе, як було, тільки ще гірше, безнадійніше. Бо немає просвітку там, де люди заблукали добровільно*” [1, с. 287].

З цієї причини цілком виправдано звучить незаперечний імператив Миколи Костенка колегам: “*Нам слід послідовно ліквідувати лакуни підступно організованого для нашої молоді історико-патріотичного безпам’ятства, повертати великим іменам їх законну гуманістичну наповненість. За нас цього ніхто не зробить*” [1, с. 309]. З цього приводу непересічна його стаття “Хатня наука”, де мова, зокрема, і про виховання дітей у визначних українських сім’ях на Полтавщині – “*Боровиковських, Яновських (ро-*

дина М. В. Гоголя), Драгоманових (колиски Олени Пчілки і генію Лесі Українки), Старуцьких, Лисенків та ін.”, у сім’ях, які зростили для України діячів культури, котрі стали гордістю нації, бо мали, за словами Олени Пчілки, “до того призвід у традиціях своєї сім’ї”. Автор із боєм і гіркотою констатує, що традиції виховання дитини в сім’ї нами, здається, безповоротно втрачені. Їх “*занадбано попри відчайдушні намагання сучасної школи утриматися “на плаву” наймодерніших навчальних технологій і систем типу Болонської, яка годиться хіба що для виформування декоративно-американізованих “болонок*”. В її осерді немає добродійного сімейного виховання дитини, а без нього наша дитина є духовно скаліченою.

Жахливо аморальна, катастрофічна по суті, не контрольована громадськістю система раннього виховання наших дітей за димовою завісою чужоментального шкільного досвіду, а особливо чужорідного телебачення, є набагато впливовішою і результативнішою від будь-якої школи – не кажу вже про дошкільні заклади. Ніхто не дає собі клопоту розібратися наразі, в чому полягає саме виховний процес того-таки телебачення для української дитини, ментальне коріння якої походить з іншого ґрунту – на противагу західноєвропейській, американській чи російській дитині. Безперервне, денне і нічне мелькання на телевізійних екранах гангстеризованих, тупоквадратоголових чи якихось інших вульгарних і до ступору примітивних мізком героїв чомусь не знаходить жодної критичної оцінки в суспільстві.

Ми що – змирилися з дебілізацією наших дітей? Хіба у нас немає щирих, добрих за самою національною суттю казок, оповідань чи кінострічок для найменшеньких? Де справді наші найщиріші, найтепліші за духом казки? Де державна воля у цій виховній справі? <...> Де тут національний ідеал – виховання юних козачат, маленьких свідомих українців, майбутніх будівників нової України?” [2, с. 523, 524]. “*І вже не можемо позбутися відчуття, що це – метафора всього нашого народу, загнаного хозарами й баскаками у “чорний квадрат” видуховлення*” [1, с. 233]. А чому тут дивуватися? Усе стає на свої місця, якщо припустити, що ті “аморальні, підступні і зрадливі політики”, переслідуючи свої шкурні інтереси, разом із тим виконують чужу злу волю на нищення нашої нації.

І нічого в цій ситуації не значить, що “*пись-*

менники – володарі дум і почуттів – ясніше від інших, тим більше від політиків, бачать магістральні шляхи людського поступу” [1, с. 7]. Переважна маса нашого “електорату” про них нічого не знає, а значить, і не зважає на ці пекучі для нашого сьогодення обставини. Адже доступу до ЗМІ сучасні письменники-патріоти практично не мають. Тому-то “сьогоднішній письменник ризикує остаточно втратити свій соціальний і національний статус духовного провідника народу, так часто кидаючись обслуговувати грошовий мішок новітньої буржуазії, впадаючи при цьому в фальш і лицемірство” [1, с. 371].

Тільки справжній письменник від народу, тільки те, що написано від душі і серця, тільки справді народна література пробуджують почуття патріотизму, бо вони справедливо “нідносять українців як один з найдревніших на планеті і найхоробріших народів” [1, с. 373]. У зв’язку з цим із прикрістю доводиться констатувати, що за чиеюсь злою волею досі не ввійшли до підручників і практично замовчуються найновіші досягнення історичної науки про витoki нинішньої цивілізації з Причорноморського степу, де нашими далекими пращурами вперше було приручено вола, коня, винайдено колесо, плуга, започатковано і поширено по світу орне землеробство. Досі широкому загалу не відомі відкриття академіка Ю. О. Шилова [3] про походження українців і слов’янських народів взагалі, видатного орієнталіста і шумеролога А. Г. Кифішина [4] про те, що найдавніше з відомих на Землі письмен з’явилося у вигляді петрогліфів на стелах Кам’яної Могили поблизу нинішнього Мелітополя, і було воно започатковане набагато раніше від шумерського клинопису. Більше того, натепер мається багато аргументів на користь того, що шумерська цивілізація була заснована переселенцями з Причорномор’я, а петрогліфи Кам’яної Могили є, по суті, протшумерським письмом...

Із тих-таки часів і на тій самій позиції нашого славного минулого дух і зміст “Велесової Книги”, якій М. В. Костенко присвятив три статті в першій книзі, виконавши детальний аналіз мови, історії цієї древньої пам’ятки і, що особливо важливо для нас, українців, проаналізувавши значення цього унікального свідчення наших пращурів – великих патріотів-вохвів, широко обізнаних в законах Космосу і людського духу. У цьому документі, за словами автора, є все, що необхідно для виховання справжніх патріотів своєї Вітчизни, потрібні лише світлі голови до неї.

І голови є – додамо від себе – та їм пов’язані руки. Принагідно нагадаємо тут про один із кращих поетичних переспівів із “Велесової Книги” [5], який належить його перу і який неможливо читати без душевного піднесення і хвилювання.

“Благородні кіммерійці у “Велесовій Книзі”, – зазначає автор у статті “Про «Велесову Книгу»”, – і є прабатьками русько-троянських родів і племен, найпізнішими носіями Трипільської культури”. Далі він зважується на сміливе, але цілком вірогідне з аналітичної точки зору твердження: “Тож залишається припустити, що Гомер – чи не той самий Бугомир – один з головних героїв “Велесової Книги”? (дощечки 9, 10, 22, 23, 25)” [1, с. 10].

Стаття “Коли повернеться Еней?” присвячена відгомону античності в поезії полтавських авторів. Написана із захопленням і дивуванням величию Гомера, його безсмертним творінням і діяннями прадавніх пращурів наших: “Як багато всього дивовижного у тій мегавіковій нітьмі... Багато для нас нинішніх – дуже віддаленого коріння тих вже міфічних народів. Та як славно, що вони – були, з ними якимось дихається легше, коли починаєш докопуватись до справжніх живо-дайних джерел найнепокірнішого світового етносу – слов’янства. До джерел, котрі клекочуть поезією і викликають бурю емоцій навіть зараз... А ще там є чарівна жінка Лето (Латона) – дружина Зевса, мати Аполлона і Артеміди, по-нашому просто Літо, Літана, Літаниця – божественна чаклунка сонця і трав, квітів і всіх пахоців земного світу на степових обширах, де й нам випало народитися... І скільки ще там імен, прямо пов’язаних з нашою історичною пам’яттю... Наші степи досі плачуть за тими героїчними племенами, які стояли в обороні Трої цілих десять літ... Не їх вина, що врешті переміг молодий грецький пасіонарний етнос. Але відгомін тієї катастрофічної поразки досі бродить примарою слов’янської упослідженості, історичної пригніченості, що спалахує чи безмежною екзальтацією чужорідного християнства, чи поверненням до прабогів на стежках язичництва... Бо нині Україна, степова Еллада поезії, нагадує афену катастрофічних борінь жерців духу з голодними титанами-монстрами, породженими нітьмою вічної наживи й визиску, збиткуванням ситих над розтерзаним тілом власної Вітчизни” [1, с. 202, 203, 208]. Кінцева фраза – про протистояння духовного начала

нації, протистояння поезії і культури (про які мовиться в рецензованій статті) руйнівній силі монстра споживання і наживи.

І в іншому місці: *“Відповідно наша історія, розпочинається не в IX–X ст. нової доби (як то значиться в офіційних підручниках для наших дітей – І. Д.), а заходить вглиб старого, давнього, навіть дуже давнього часу – дотикаючись часів Трої, Енеєвих походів, заснування Риму нашими пращурами (етрусками, етнонім яких деякі лінгвісти тлумачать “із русів” – І. Д.), Крито-Мікенської культури тощо. Була б добра воля наших вчених, все це давно було б витягнуто на світ Божий і доведено належним чином. Тим більше, що свідчень саме слідів діянь наших предків розкидано видимо-невидимо у давніх європейських, арабських, перських, візантійських та інших вагомих джерелах. Варто було б перевірити історичним інструментарієм доказову базу Силенкової “Мага Віри” – там дійсно безліч посилань на авторитетні західні і азійські джерела. Так ні ж – мовчок! І кому цього разу ви догоджаєте, панове українські “книжкові черви”? Яку таку науку обслуговуєте? Утім, безбатченки-яничари – це так звично для нас...”* [1, с. 15]. Саме такі і подібні їм *“власні перевертні і покручі, політичні блазні, посмітюхи на буржуазних звалищах Європи і Америки, які знову дружно кинули свій народ у прірву злиднів і національного розбрату”* [1, с. 373], – причина наших бід.

Здається, немає порятунку в сьогодні. Тому автор рецензованих книг закликає вчитися життєвій мудрості в наших далеких пращурів: *“Сьогодні українцєві необхідно читати спецкурс “Етика і естетика войовничого вохвинства”... Аморалізм певних верств суспільства вразив мистецтво слова тоді, коли художнє слово стали штучно відчувувати від релігійної думки. А найважливішим завданням вохва – автора “Велесової Книги”, – зауважує М. В. Костенко, – було “донести гірку правду віків до потомків, навчити слов’янина обожнювати рідне небо”, що залишається кричущою злободенністю і на сьогодні. “Апокаліпсис мислення творців Біблії – яскравий приклад аморалізму. Апокаліпсис не передбачує катарсису (очищення – І. Д.) людського духу – він його просто знищує зневагою до майбутнього людини. Проте саме катарсис – це геніальне творче відкриття еллінів – є основою оптимістичного бачення світового розвитку. У цьому розумінні “Велесова Книга” – апофеоз і вічний союз*

Божественного начала і Краси життя. Книги такої сили важливіші від армій, особливо коли йдеться про захист людського духу, як, скажімо, нині в Україні, де національні святині опинилися під загрозою їх повного знищення” [1, с. 27]. А символи держави, весь потенціал народу, – додаю від себе, – використовуються з тією ж метою...

У зв’язку з цим особливо слушно звучить заклик автора до колег по перу: *“стилістичними засобами рідної мови передати найважливішу філософську думку: народ України незнищенний, вічний, як і його богодані землі. Що він зітканий з абсолютно непереборного матеріалу духовної могутності синів і дочок. Що він має космічний імператив для земного українства – за всіх нещастя підійматися з руїн і попелу, як той Фенікс із власного безсмертя. Що ми і маємо протягом принаймні останніх 600 років, і що самі ми ніколи не можемо стати ні піратами, ні колонізаторами чужих земель. За що і розплачуємося вилюдненням, підкоренням, вічними злиднями, віддаючи останнє сусідам. Як тій самій Польщі чи Туреччині, що немилосердно грабували Україну, заливали її кров’ю, витягували всі соки із землі і з її кметів. Але саме тут постало те легендарне визвольно-розбійницьке утворення, що дістало назву низового козацтва”* [1, с. 480]. І з гордістю за наше минуле автор в іншому місці наголошує: *“Бо самим фактом, що запорожці утворили власну, першу в Європі демократичну республіку, тривалістю майже двісті років, українці постали перед світом як унікальна цивілізація”* [1, с. 307].

Згадуючи Конституцію Орлика і зважаючи на нинішні часи, автор із прикрістю стверджує: *“Стався гіркий реванш великого сина України Пилипа Орлика. Але якби він бачив, на чому стоїть ця гомерично-хімерна новобудова. Вона, його омріяна сонцелика, гуманна, народоловна Конституція – не працює. Вона мертва, від неї тхне пустою жахливою обману. Тхне великим гріхом. Ані вогника для пішого чи кінного, які прокляли “мерседеси” з їхніми чорнозаскленими вікнами й тупоголовими мешканцями на колесах. Ані соломинки для потопуючого. Прах і тлін, там, де мав би давно височіти авторитет власного трудівника-годувальника. Чорноземний “Титанік”, переламаний навпіл, повільно опускається в пільму псевдоцивілізації. 28 червня (день Конституції України – І. Д.) Україна закам’яніла. А вони задоволені, оті, що обікрали Матір”* [2, с. 543]. Та чи

тільки ж вони причина наших бід? Адже великі держави і таємний світовий уряд зацікавлені в тому, щоб Україна агонізувала бідною і слабкою, щоб вона, з її потужним потенціалом, не стала їм на заваді, а залишалася неконкурентоспроможною.

Ось чому *“німують стени наші, втікають від ганьби і голоду поза кордони діти наші, дочасно згорають батьки. Лише гвалтовані душі, маючи отакий життєвий “гафт”, гафтуються злиднями далі, день за днем складаючи образи докупи... Поети українські, здається, вже замовляють собі бандури, щоб знову йти в широкий світ і скликати десь в уманських ярах нескорене товариство... Полтавка Людмила Пономаренко нагадала забудькам поетичним словом про старі биті шляхи і про нову духовну неміч українства”* [1, с. 222].

У чому ж причина цієї забудькуватості, байдужості й інертності нашого обивателя до кричущих проблем сьогодення? В одній із статей про творчість Леоніда Бразова автор справедливо вважає: *“Прищеплена значній частині суспільства бездуховність, захоплення знебаги до особистості, потоптання порядності, ясна справа, поступово знеособили порядних і хоробрих, їх славу, посіяли байдужість до подвигу батьків-фронтовиків”*. Але ж *“як засвідчила історія людства, жоден народ не мав перспективи, якщо не плекав власних героїв, не будував моральні засади на прикладах безкорисливої самозреченості”* [1, с. 324].

А скільки їх, відомих і невідомих, який могутній потенціал відійшов у вічність з нездійсненою жагою віддати свої сили і життя на благо свого народу і своєї Батьківщини! І один із найяскравіших прикладів – незрівнянний наш талант, замучений бездушною і бездуховною системою – Олександр Петрович Довженко. *“Кому це так боліло наше довговікове страждання? Хіба що Шевченкові. Довженко – це натягнута до нестерпного стогону шевченківська струна... Це був новітній революціонер, Гойя безсмертного українського сарказму з його притіненою жагою бачити людину випростану, духовно вільну, розкуту, індивідуалізовану... У Довженкові китіла задавлена українська образа за віковічне поневолення народу, і так чи інакше вона вибухнула вулканічною магмою його творчої уяви”* [1, с. 299]. Як на мене, то просто неможливо краще і змістовніше схарактеризувати творчість і трагічну долю цього геніального художника, символу трагедії усього нашого народу. Роз-

пач і біль самого Довженка переконливо засвідчений в його “Щоденнику”: *“Нема на світі другого народу з такою безмірно жахливою долею. Нема і не було в Європі великого пасинка другого, що так був би зневажений в усіх своїх правах на угоду підлих кон’юктур...”*. *“А це ж і досі так”*, – підсумовує М. В. Костенко [1, с. 303]. Немає ніяких підстав з цим не погодитись. І ще: сьогоденна *“новизна лякає чужинським ярмом, вічними боргами, безталанням дітей. Знову визиск, приниження, самота вдома й на людях, відсутність ідеалів у керманчів, безвір’я в народі, помножене на бідність більшості”* [1, с. 223].

Та повернімося до поезії. Із захопленням, душевним пориванням написані статті про П. Тичину, які обіймають цілий розділ у першій книзі. *“Великий, один з найбільших поетичних геніїв людства <...> (особливо ранній), майже сорок років хвилює і вабить мене неповторною поетикою”* [1, с. 7]. Автором проведена велика дослідницька робота, проаналізовані роботи попередників-тичинознавців. Ним уловлені майже непомічені досі ті особливості поезії Тичини, які відображають метафізичні грані творчості цього самобутнього таланту. *“«Сонячні кларнети» стали унікальним моментом волхвування в українській літературі, хоча сам автор про це ніде відверто не говорив. Відбулося це за об’єктивними законами мистецтва – природна спрямованість таланту поета виявилася сильнішою за нестійкий психічний склад його людської особистості”*... *“Дух забутих рідних богів не давав йому спокою”* [1, с. 94]. *“Чари. Чистісінькі чари”*, – так оцінює він поезію Тичини [1, с. 144].

У розділі *“«Синє яблуко» рідної літератури”* піддано глибокому аналізу творчість полтавки Любові Пономаренко. Автор побачив у прозі письменниці ті грані її таланту, які, здається, були недоступні жодному з критиків. Це містичний, езотеричний підтекст. *“Це і є бароковим прийомом у літературі – містифікувати багатозначність описуваних подій”* [2, с. 494]. Характерна тут новела *“Дерево облич”*, де *“авторка малює природне обличчя людської безвиході, тупика, а можливо, і сам процес виродження людини на слов’янській землі, де залишається місце лише для дерева облич. Одне поєднання двох понять – “дерева” і “облич” – підштовхує до такого висновку”* [2, с. 473].

А які ще настрої, крім жаху і фатальної безвиході, може навіяти читачеві, наприклад,

новела “Прожир”? “Прожир” – це “цілий роман про нещастя бути нашими дітьми, та ще й коли вони потрапляють до нинішніх державних інтернатів. Це місце на землі, каже авторка, – зразок добре організованого державними негідниками пекла для дітей. “Прожир” – дівчатко без власного імені. Таке, що ніколи не наїдається... Виходить, їй, як і іншим інтернатським, або красти, або просити у чужих... Чи для розваги лазити у спальню до хлопців. І тоді... “Коли в якоїсь дівчини починав рости живіт, не сходився фартух, її вели до вугільного сараю на горнище. Приймали драбину і змушували стрибати вниз. Потім дівчині зав’язували рота рушником, а самі стояли біля дверей, доки все не закінчиться. Потім її обливали водою із відра і вели до спальні. А в сараї з’являлася ще одна ямка і ще один горбик, який затоптували і засипали сміттям”. “Зрозуміла, державо, демографічну політику твоїх інтернатів?” [2, с. 479].

Своєрідним завершенням аналізу творчості Л. Пономаренко можна вважати такий висновок автора: “У творах сіверянки переміг химерний художник, який на своїй палітрі примхливо перемішав філософію з соціологією і християнізовану містерію з язичництвом, – і це на краще, звичайно, бо ми давно зачекалися саме такого майстра слова, який поверне нам відчуття глибини власної душі, власних характеристик з їх зачудуванням власною ж незрозумілістю (бо такі наші літературі надто не вистачає традиційної міфологізованості, досягнення природних глибин народного світорозуміння)” [2, с. 503].

Я усвідомлюю, що моя рецензія рясніє цитатами. Можливо, навіть занадто. Хай вибачає мені читач іще за одну, адже краще, здається, і не сказати: “Шевченко дивиться на нас утомленими, сумними очима. Жорстока й темна правда світиться в них: його безсмертний дух чекав іншого від нас. Не справдилось чи не судилось? Серед народу українського розлита історичну гіркоту, у селі не чути рідної пісні, у місті не видно добротності, шинкарі і банкіри, митарі і фіскали вже складають чи не найважливішу верству... Народна представницька влада пішла в тінь, посіріла, поблякла. Ось-ось визріє деспотичне страховисько, ознаки якого гарно висловив палкий російський правдошукач Радіщев: “Чудище обло, озорно, огрошно, стозевно и лаяй”. Тепер це чудище “рядиться в білу тогу респектабельності і ховає під нею “чисті руки, які не крали”. Красти

навчилися всі, і ні тоги, ні червоні сердечка не рятують українську суспільність від найбільшої череди – узаконених домашніх злодій... Сумно, батьку Тарасе, й до крику образливо” [2, с. 574]. Це з передмови до книги нарисів журналіста Леся Косиченка.

Виразки життя нашого, так правдиво і з такою силою подані в документальній прозі журналіста, звичайно, не можуть залишити байдужим порядну людину, а тим паче патріота-українця. Але на протигагу всім проблемам “журналіст Косиченко невтомно проводить генеральну думку: живемо нещасливо, але не все втрачено. Ми на своїй землі, на теренах сотень поколінь пращурів, котрі заповіли нам найкращі, найродючіші простори, вкриті їх славою, потім і кістками. Ми – досі жилаві, вперті, роботящі, талановиті чи не в усіх галузях цивілізації, нам все одно належить майбутнє... У нас є все своє: голови, руки, організаційні засади, навички, таланти... Ми просто приречені бути серед найпередовіших світових народів” [2, с. 578]. Дай же нам, Боже!

Важливе значення у творчості критика і публіциста М. В. Костенка мають статті, спрямовані на захист наших національних надбань, української культури від зазіхань “старшого брата”. Особливо в статті “До храму – через Іван-гору”, де мова про “великого чарівника сцени Михайла Щепкіна”. “Син Росії, Щепкін свідомо гартував свою художницьку особистість українською культурою, середовищем передових її діячів того часу”. Процитуємо тут услід за автором С. Аксакова: “Щепкін переніс на російську сцену справжню малоросійську народність, з усім її гумором і комізмом. До цього ми бачили на театрі лише грубі фарси, карикатуру на співучу, поетичну Малоросію, Малоросію, яка дала нам Гоголя!.. Хіба можна забути Щепкіна в “Москалі-чарівнику”, в “Наталці Полтавці?” [1, с. 68].

“Переїшовши до Московського театру, Щепкін серед перших спектаклів показав н’єси Котляревського. І назажди залишив їх у своєму репертуарі, хоча н’єси довгий час не були дозволені цензурою... За будь-яких обставин часто-густо в кінці спектаклю свідомо доточував сцени з українських н’єс, і не було випадку, щоб вимоглива публіка громом оплесків не проводжала його” [1, с. 75].

Та й початок російської культури, як і сама історія Росії, виходить з України [6]. У XVI–XVII сс. у Московському царстві шкіль майже не було, а сама наука вважалася за

дияволів плід. У Москві була тільки одна друкарня, та й вона друкувала лише церковні книги. Письменні пращури наші почали з'являтися в Московії задовго до цих часів. Вони несли туди грамоту, ремесло, вчителювали, писали підручники, навчали музиці й співу, говорячи сучасною мовою, поповнювали письменними кадрами чиновництво і духовенство. Та то була крапля в морі. 1698 року Петро I скаржився патріархові: *“Священники у нас грамоты мало умеют... Ежели бы их в обучение послать в Киев в школы”*. У часи Пушкіна більшість викладачів Царськосельського ліцею були українцями. *“Малороссы одолели, везде их слова”* [6], – жалівся він товаришам.

Мабуть, зрілого Пушкіна вже не дратувала українська мова. *“Олександр Пушкін, задумавши “Євгенія Онегіна”, довго міркував над власне ритмічним розміром роману”*, і врешті-решт віднайшов чотирнадцятирядкову знамениту онегінську строфу з чотирьохстопним ямбом. *“Він, безперечно, знав, і знав добре, “Енеїду” росіянина Осипова і таку ж перелицьовану – Котляревського. Бо Осипов був надрукований, а Котляревський довго ходив у стисках по петербурзьких салонах. Гомеричний сміх, викликаний твором українця, – цим пересиченим добрим гумором твором, – не міг не хвилювати уяву такого вразливого творця, як Пушкін. І ось читаємо першу ж строфу роману: “Мой дядя самых честных правил”... Той самий чотирьохстопний ямб, що і в Котляревського”* [1, с. 175]. Ця деталь, на яку звернув увагу М. В. Костенко, сама собою показова, хоч її досі ніхто не помічав, а може, не хотів помічати. Прикро, але все це протягом століть приховувалося від нас політикою великоросійського шовінізму – як царського, так і радянського періодів.

Оригінальний погляд М. В. Костенка на творчість Пушкіна проявився також і в його аналізі поеми “Полтава” (стаття “Одинока вершина словесності”), хоч, очевидно, далеко не всі спеціалісти здатні розділити таку радикальну точку зору. *“Пушкін зовсім не випадково взявся за український сюжет, він мучив його явною несправедливістю полтавської вікторії. Російський цар зазіхнув на те, що йому не належало історично і належати жодним чином не могло. Йшлося про суверенітет окремішнього, хоч і спорідненого за вірою народу... Відчувши цей історичний “поріг”, Пушкін поему не завершив. Ми відчуваємо це”* [1, с. 64].

Цікаві філософські екскурси автора. 3

цього приводу наведу цитату із статті *“Що є людина?”*. *“Безсумнівно одне: людина – першопричина своєї загибелі. У самій земній людині міститься своєрідний двигун, реактор самознищення – надзвичайно виражена особиста і стадна агресивність, нещадність і байдужість до життя інших людей і всього тваринного світу. Не випадково на очах одного покоління зникають вид за видом живих істот... Щось все це значить, але що?.. Десь якісь точки підходів маємо на інтуїтивному рівні. Один з підрівнів – поезія, вібрація ритмічного слова, заснована на трансформованих вібраціях первісної музики (музики сфер?). Саме тому поезію визначено як вищий рід людського мистецтва. Очевидно, справа у проникненні інтуїції людини у власну підсвідомість, що геніально вгадали Юнг, Фройд, Ніцше та інші найвищі земні розуми. Павло Тичина ці струми всесвіту назвав кларнетизмом. Його відкриття – це повернення українцям їх же пращурних ведичних знань про світобудову і закони її руху. Поезія і музика, йдучи пліч-о-пліч по життю, висвітлюють темні закутки людської душі, пригніченої необхідністю елементарного виживання, і звільнені струни пов'язують з найтоншими космічними вібраціями, котрі ми і називаємо музикою сфер.*

Саме ці взаємозв'язки і взаємозалежності найгірше вивчені і найпримітивніше розуміються. Ще гірше з їх пристосуванням до з'ясування природи людини.

Колись у Радянському Союзі почав діяти Інститут людини. Найчорніші сили <...> його знищили в самому зародку...” [1, с. 160, 161].

Принагідно зауважимо тут, що долю Інституту людини розділяє нині безумовно перспективний у новітній фізиці напрямок наукових досліджень торсійних полів, які безпосередньо пов'язують із біополлями. Започаткований талановитим теоретиком академіком Г. І. Шиповим [7] і підтверджений вагомими і переконливими експериментами А. Є. Акімова, цей напрямок заблокований у самому його зародку. Російська академія наук організувала йому жорстоку обструкцію, об'явивши шкідливим, висміюючи як “лженауку”. Тож бачимо, досвід із шельмуванням генетики і кібернетики як “продажних дівок імперіалізму”, не пішов академікам на користь. Те, що торкається метафізики, езотеричних проблем, – зась для широкого загалу. Ним утаємничено орудують лише керманічі нинішнього світу.

Стаття “Остання релігія світу” написана

талановито і переконливо, з повним розумінням душевних переживань автора про-рецензованої М. В. Костенком збірки поезій А. Мусійченка. Сам автор збірки пояснює причину її появи так: “За свої шістдесят літ переконався, що в житті Людини найголовнішим стимулом є Любов: Любов до Людини, Любов до Природи, Любов до Вітчизни... І люди, котрі шанують Любов, – добрі Люди”. Без сумніву, в цьому ж руслі і висловлювання Льва Толстого: “Самое умное, чего достиг человек, – это умение любить женщину, поклоняться ее красоте. От любви к женщине родилось все прекрасное на Земле”. І на противагу цьому: “И нашел я, что горше всего женщина, ибо она – сеть, а руки ее – силки, а сердце ее – оковы. Добрый перед Богом спасется от нее, а грешник уловлен будет ею” (Еклезіаст, VII, 26).

О. Купрін “вважав, що Любов є вищою категорією людського виміру, останньою і найпереконливішою релігією світу. Автор <...> книги, про яку мова, мав би заслужити в устах літературного метра (О. І. Купріна – І. Д.) посвячення в сан принаймні верховного жерця найсвітлішого культу земного – Кохання... Книга – справжній вихор чоловічих почуттів... Завважу, ще й якогось ледь прихованого розпачу перед неможливістю ні серцем, ні розумом осягнути космічне безмежжя жіночого єства. Автор здогадливо замислюється над зовні простим відкриттям: Жінка як найвищий вимір живої Природи в суті своїй – незбагненна. І тому вона була, є і залишається вічною таємницею для пізнання, зокрема і словом поета... А може, це і є закономірний наслідок нашого чоловічого призначення?” [1, с. 249].

Можливо, до таїни жіночого серця і жіночого єства здатні ми до певної міри наблизитися, користуючись, як засобом, поезією жінки. Жінкам-поеткам, полтавкам і не тільки, присвячена добра дюжина критичних заміток і детальних аналітичних статей М. В. Костенка. Для прикладу відзначимо тут цікаву передмову “Сюжет кохання з келихом самоти” до збірки обдарованої лубенської письменниці Раїси Плотнікової. Автор передмови відкриває для нас оригінальний шарм її поезії: “досить цікаво слідкувати за метаморфозами душі, що, вже й не кокетуючи, палко любить – далі вириває серце з корінням і – кається”; літераторка “своїй ліричній іпостасі віддає найлукавішу із жіночих здатностей – творити естетично бездоганну плотську втіху, здається, прямо

на очах заінтригованих обивателів. А це і є ота майстерність, така омріяна для кожної поетеси, котра береться за перо з рук самої Сафо...” [1, с. 227].

На жаль, у журнальній статті неможливо передати всю ту гаму почуттів і розмислів, які викликають критика й публіцистика М. В. Костенка. Деякі із статей, можливо, навіть і вагомих, не будуть тут згадані, а про деякі доведеться утішитися лише короткими заувагами. Ось, наприклад, рецензія на збірки полтавського поета А. Гальченка “З мемуарів Дон-Кіхота Гавронцівського”. Написана талановито, блискуче, весело, з тонким підтекстом і гумором: “Він своєю епатажною стилістикою нагадує Дон-Кіхота після повернення з дивних мандрів. І надзвичайно самоіронічний. Але чи потрібно було насправді бити себе в небогатирські груди, якщо сьогодні, за його ж твердженням, читати поезію нікому?... Трохи категорично. Але дуже зболено. Співчуваємо” [1, с. 244]. Усе ж суспільна вага творчості цього поета в тому, що ним “руїна нашого духовного світу <...> уточнена” [1, с. 248].

Цю статтю М. В. Костенко розцінює як перший, ще поверховий погляд на той багатий і ґрунтовно розроблений аналіз літературного процесу на Полтавщині й поза нею впродовж ХХ століття, який надалі презентує кваліфіковано і з широкою ерудицією. Не завадило б розглянути його праці не з точки зору перших вражень і не на аматорському рівні. Літературно-критичний і публіцистичний доробок М. В. Костенка – помітне явище в сучасному українському письменстві. Ці два об’ємні томи, які вийшли, на жаль, сміхотворно малим накладом (по 100 екз.), без сумніву, варті уваги широкого кола спеціалістів: їм є чим тут скористатися. А тираж обмежений із фінансових причин, звичайно. Адже грошові потоки керманічі нашого світу направляють не на підтримку і розвиток національних культур, а якраз навпаки. Думається також, що деякі моменти надбання М. В. Костенка гідні того, щоб бути включеними не лише до вишівських, але й шкільних підручників української літератури...

І прикінцеве зауваження. Може бути, що комусь моя рецензія видасться похмурою. Я, за можливістю, прагнув віддзеркалити дух рецензованих книг. А які проблеми повинні боліти письменникові після нищення чверті нації в сталінських голодоморах, нищення еліти самої цієї нації в сталінських таборах, нищення самого духу націоналізму – цього

здорового і нормального громадянського почуття для нормальної здорової людини, після Чорнобиля і в нашому сьогодні?.. Проворонимо ми Україну. Гроші і влада в чужих руках, і ми безсилі що-небудь змінити. Якщо, звичайно, не втрутиться в процес людської еволюції Світ Вищої Реальності. Адже маються дані про те, що там далеко не виправдовують нинішню тенденцію цієї еволюції [8]. Так що на Бога надія! І хай нам, врешті-решт, пощастить! Тоді, можливо, і прийде на Землю правда, яку так зболено кличе Любов Пономаренко: “Боже праведний, коли ж на світі буде правда?” (цит. за [2, с. 425]).

Література

1. Костенко М. В. Над темним хлібом душі / М. В. Костенко. – Полтава: Полт. літератор, 2009. – 496 с.

2. Костенко М. В. Що на роду написано / М. В. Костенко. – Полтава: Полт. літератор. – 596 с.

3. Шилов Ю. А. Истоки славянской цивилизации / Ю. А. Шилов. – К.: МАУП, 2004. – 704 с.

4. Кишишин А. Г. Древнее святилище Каменная Могила. Опыт расшифровки протошумерского архива XII–III тысячелетий до н. э. / А. Г. Кишишин. – К., 2001.

5. Книга Велеса. Поетичний варіант М. Костенка. – Полтава: Полт. літератор, 1998. – 176 с.

6. Шевцов В. Ю. Русь / В. Ю. Шевцов. – Дніпропетровськ: Арт-Прес, 1998. – 116 с.

7. Шипов Г. И. Теория физического вакуума в популярном изложении. – Fizvakum. Narod. RU/

8. Секлитова Л. А. Философия Абсолюта / Л. А. Секлитова, Л. Л. Стрельникова. – М.: Амрита-Русь, 2008. – 396 с.

Оксана Зелік

ЕСТЕТИЧНІ ВІЗІЇ АННИ БІЛОЇ

Рецензія на книги: Біла А. Символізм / Анна Біла. – К.: Темпора, 2010. – 272 с.; Біла А. Футуризм / Анна Біла. – К.: Темпора, 2010. – 248 с.; Біла А. Сюрреалізм / Анна Біла. – К.: Темпора, 2010. – 208 с.

Приємною новиною для літературознавців, шанувальників і поціновувачів літератури став вихід книг Анни Білої. Так, у видавництві “Темпора” з’явилася своєрідна історико-літературна “трилогія” знаного й авторитетного науковця: “Символізм”, “Футуризм”, “Сюрреалізм”. Дослідниця відома численними публікаціями в періодиці та мережі Інтернет, її монографія “Український літературний авангард: пошуки, стильові напрямки” (К., 2006) – серед найбільш ґрунтовних досліджень літератури початку ХХ століття. Нові видання швидко здобули популярність серед фахівців і тих, хто цікавиться історією літератури та мистецтва. Зацікавленість засвідчують активні обговорення праць, відгуки, рецензії, а піврічна експертна сесія Всеукраїнського рейтингу “Книжка року – 2010” назвала їх поміж “лідерів літа”.

Т. С. Еліот зауважував, що не можна глибинно засвоїти жодного письменства без національного й світового контексту: “Здатність кожної літератури до самооновлення, опанування нових творчих можливостей,

здійснення нових відкриттів у слововжитку залежить від двох обставин. По-перше, від здатності сприймати й засвоювати чужоземні впливи. Й, по-друге, від уміння озиратися назад і черпати з власних джерел”. Саме з такими настановами підходить до дослідження українських варіантів провідних напрямів літератури та мистецтва ХХ століття й А. Біла. Кожне літературне явище, подію, факт вона розглядає в широкому культурному контексті, дошукується передумов, аналізує становлення, простежує впливи на подальший розвиток літератури. Та все ж для дослідниці першочерговим є завдання пошуку національної самоідентичності, дослідження вітчизняного варіанту певного літературного напрямку. А тому вона ретельно вивчає “динамічний контекст культури” (Л. Оляндер), у якому з’являється те чи те літературне явище, разом із тим закликаючи читача до діалогу, о/переоцінки, о/переосмислення багатьох мистецьких і соціокультурних явищ.

Так, дослідження *символізму* А. Біла починає із сумлінного вивчення символів, знаків